

УДК 811.111'37'42

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/36-1-19>**Юлія ГОЛОВАЩЕНКО,**
orcid.org/0000-0003-0224-5565кандидат філологічних наук,
асистент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна) yuliagolovashchenko@yahoo.com

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ КРИЗЬ ПРИЗМУ СИНЕРГЕТИКИ

У статті висвітлено проблему інтерпретації сутності художнього тексту з точки зору синергетики. Стверджується, що сучасні дослідження художнього тексту здебільшого локалізуються в структуралістському і дискурсивному кругозорі. Задля експлікації природи художнього тексту з позицій синергетики проаналізовано теоретико-методологічний апарат науки про відкриті нелінійні системи, що перебувають у стані динамічної рівноваги. Принцип самоорганізації художнього тексту витлумачено з огляду на обмін концептуальною базою знань, що властиво комунікантам у процесі мовлення. Художній текст передусім націлений на сприйняття читачем. Отже, видається слушним убачати його синергетичну сутність у комунікативному базисі, що втілюється на рівні авторсько-читацької взаємодії щодо інтерпретації ідейно-художнього змісту тексту. Процес самоорганізації художнього тексту витлумачено з огляду на, по-перше, параметр порядку, тобто художній задум автора, що пронизує увесь художній текст його присутністю й визначає певні особливості структурно-сислової будови, по-друге, те, що аттракторами у процесі самоорганізації художнього тексту під авторським началом потрактовано тему та ідею, що відображають зміст і смисл та разом зумовлюють селекцію мовних засобів вираження художнього задуму, по-третє, те, що синергія авторсько-читацької взаємодії розкрита як втручання в концептуальну тему художнього тексту, який, безсумнівно, віддзеркалює автора. Внаслідок цієї взаємодії відбуваються обмін концептуальними системами художнього тексту і його читача та нашарування читацьких рецептивних очікувань на смисл тексту. Зрештою, інтерпретація ідейно-тематичного змісту тексту відбувається не за читацькими настановами, а в межах семантико-структурної цілісності художнього тексту, що слугує свого роду обмеженням рецептивної діяльності читача. Це дає можливість стверджувати, що інтерпретація художнього тексту має комунікативний базис і супроводжується обміном концептуально вагомого домінуючого смислу.

Ключові слова: художній текст, комунікація, концептуальна система, художній задум, зміст і смисл художнього тексту.

Yuliia HOLOVASHCHENKO,
orcid.org/0000-0003-0224-5565Candidate of Philological Sciences,
Assistant Professor at the Department of Communicative Linguistics and Translation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi, Ukraine) yuliagolovashchenko@yahoo.com

LITERARY TEXT FROM THE VIEWPOINT OF SYNERGY

The article highlights the issue of interpretation of the nature of a literary text from the viewpoint of synergy. It is claimed that contemporary research of literary text mainly demonstrates structuralism and discursive visions. With the aim of explaining the nature of a literary text from the synergetic standpoint, the theoretical and methodological framework of the science about open and non-linear systems experiencing the state of dynamic balance is analyzed. The principle of self-organization of a literary text is defined in terms of exchange of conceptual knowledge basis, which is actually common for participants in the process of communication. First and foremost, a literary text is meant to be perceived by a reader. Thus, it seems relevant to hold its synergetic nature in relation to communicative background, which is embodied on the level of author-reader interaction in terms of interpreting the unity of theme and sense of a literary text. The process of self-organization of a literary text is explained with regard to an order parameter, i.e. the literary intention of the author, which fills up the whole literary text with his presence and determines certain peculiarities of its structural and sense construction. Secondly, attractors in the process of self-organization of a literary text guided by the author's imperative are considered as the theme and idea that reflect content and sense and together regulate selection of language units to express the literary intention. Thirdly, synergy of author-reader interaction is described as intrusion of a reader in the conceptual system of the literary text which, undoubtedly, reflects its author. As a result of this interaction, the exchange between the conceptual systems of the literary text and its reader together with superimposing reader's receptive expectations on the textual sense take place. Lastly, interpretation of idea and theme combination of the text proceeds not in accordance with reader's motives, but within semantic and structural unity of the literary text, which serves to be a certain limitation to reader's receptive activity. The abovementioned makes it possible to claim that interpretation of a literary text has a communicative basis and is accompanied by the exchange of conceptually essential dominant sense.

Key words: literary text, communication, conceptual system, literary intention, content and sense of a literary text.

Постановка проблеми. У сучасній мовознавчій думці бачення тексту і ХТ видаються найбільш опрацьованими в межах структуралістської та комунікативно-дискурсивної парадигм. З одного боку, текст витлумачується як предметно-знакова даність, а саме мовна форма, що виражає значення вищого порядку, не еквівалентне сукупності значень усіх конститутивних мовних одиниць, тобто ідейно-тематичний зміст (Thibault, 2013). З іншого боку, текст виформовується внаслідок і в межах динамічної діяльності дискурсу. Комунікація, що розгортається під «владою дискурсу» (“discourse power”) та з огляду на задані ним позамовні параметри, закарбовується текстом, тобто предметно-знаковою ланкою, яка виражає взаємодію комунікативних діяльностей адреса й адресанта (Сидоров, 2009; Widdowson, 2004).

Втім, з огляду на стрімкий розвиток сучасного мовознавства лінгвістика тексту потребує нових зрушень у питаннях епістемології головного предмета дослідження – тексту. Таким чином, «прихід» синергетики у текстолінгвістичний напрям видається цілком виваженим та актуальним нинішнім мутуалістичним дослідницьким тенденціям. Зокрема, поява і стрімкий розвиток лінгвосинергетики у вітчизняному й зарубіжному мовознавстві доводить, що майбутнє наукового поступу полягає у симбіозі гуманітарних і природничих сфер знань (Буданов, 2006).

Аналіз досліджень. У фокусі уваги синергетики перебувають відкриті нелінійні динамічні системи (Хакен, 2003), що функціонують у режимах «із загостренням» (Домброван, 2014: 85). Система у ході нескінченної еволюції взаємодіє із середовищем свого існування й безперервно отримує з нього інформацію, живлення та енергію, що становить основу її розвитку. Особливістю такої системи є дисипативність, тобто здатність до розсіювання власної інформації, енергії і субстанції та сприйняття імпульсів ззовні. Це постійно спричиняє порушення гомеостазу системи і зумовлює необхідність її внутрішньої перебудови та самоорганізації (Гураль, 2007: 7). Точкою вибору подальшої траєкторії розвитку системи є точка біфуркації, що, з одного боку, є периферійною точкою найбільшої системної дисгармонії та нестійкості, а з іншого боку, детермінує проєкт системної перебудови і виявляє адаптивну спроможність системи до конструювання нового порядку (Буданов, 2006: 160–161). Не менш важливу роль відіграє поняття атрактора, тобто цілей еволюції, а саме станів з новими керуючими параметрами, яких прагнуть досягнути системи у ході самоорганізації і саморегуляції (Домброван, 2014: 25; Домброван, 2012: 49).

Тлумачення мови як динамічної макросистеми, що здатна до самоорганізації, дедалі частіше відбувається у працях науковців, наприклад, про лінгвосинергетику (Єнікєєва, 2010), в діахронічному зрізі (Домброван, 2014, 2012, 2014), а також про синергетику дискурсу в художньому (Фоменко, 2014) і прагмастилістичному аспектах (Піхтовнікова, 2011; Піхтовнікова, Яремчук, 2012; Піхтовнікова, 2009).

Мета статті. Втім, із синергетичної точки зору видається перспективною експлікація сутності художнього тексту (далі – ХТ). Відображення понятійного апарату синергетики у проєкцію на ХТ і витлумачення синергетичної сутності ХТ з огляду на його комунікативні властивості становить мету розвідки.

Виклад основного матеріалу. Інтерпретація ХТ у синергетичному руслі передусім розкриває його динамічне ядро і зосереджується на механізмі текстотворення, яким є формування змістово-сислової цілісності, що продукується автором ХТ і розшифровується читачем. Звідси випливає, що синергетичні властивості ХТ подібні до синергетичного базису мовлення, а саме репрезентації доміантного смислу, що детермінується специфікою концептуальної бази учасників мовленнєвої діяльності (Герман, 2000: 42). Очевидно, що спілкування відбувається крізь канал мовлення, де мова надає йому вербально-субстанціональної форми шляхом вираження мовно-знаковими одиницями суб'єктивно релевантного значення. Динамічна рівновага мовлення походить від колізій між концептуальними системами суб'єктів спілкування. У ході комунікативної взаємодії вони відкривають свої концептуальні системи один одному задля досягнення порозуміння та адекватного осмислення змісту повідомлення, що передається (Герман, 2000: 43; Пищальникова, 2009: 52).

За А. М. Приходьком, концепт – це «такий складноструктурований феномен, поняттєве начало якого, проходячи через сито перцептивно-образних асоціацій, органічно сполучується з ціннісною рефлексією»; це поняття, що інтегрує етнічні, соціальні, психологічні, лінгвістичні та культурні особливості й відображає яскраво виражену ціннісну складову частину (Приходько, 2008: 66). Концептуальні системи автора й читача, безперечно, містять знання, що репрезентують глибинно індивідуальний соціально-культурний досвід і різюче різняться за професійно-діяльнісною, культурною, психологічно-характерною ознаками. Безпосередньо в площині ХТ концептуальна інформація, за І. Р. Гальперіним,

«виступає творчим переосмисленням цих відношень, фактів, подій, процесів, що відбуваються у суспільстві і представлені письменником у створеному ним уявному світі» (Гальперин, 2009: 28). Отже, комунікативна настанова ХТ, що полягає в обміні концептуальною інформацією, розкриває його синергетико-динамічну сутність у зв'язку з «розхитуванням» читачем концептуального рівня ХТ шляхом рецепції, тобто спроб сприйняття та інтерпретації. Надалі ХТ у ході сприйняття читачем переходить у стан динамічної рівноваги, що означає активізацію процесів осмислення й відтворення змістово-сислової єдності ХТ.

Сутність самоорганізації ХТ полягає у поляризації наполегливих і взаємно конкуруючих запитів атракторів і репелерів та виникненні на її фоні параметра порядку, який уможливує досягнення балансу з обох боків і забезпечує поступову динамічну перебудову ХТ (Піхтовнікова, 2011: 520; Піхтовнікова, Яремчук, 2012: 266). Параметр порядку в цьому разі потрактуємо як художній задум автора, а саме ментальний макроконструкт, який підпорядковує собі всі рівні ХТ. Далі атракторами видаються тема та ідея ХТ, тобто його змістова й смислова складові частини відповідно, оскільки вони тягнуть за собою відповідну селекцію мовних засобів вираження авторської художньої інтенції.

Не викликає сумніву те, що ХТ як відкрита динамічна система невід'ємна від його творця, адже «автор є водночас і творчим конструктом тексту, і «знаряддям» атракторів і репелерів» (Піхтовнікова, 2009: 49). З огляду на це під час художнього діалогу з читачем однією з основних цілей останнього є відтворення художнього задуму автора. Синергетичний потенціал ХТ, як уже зазначалося, реалізується в сукупності смислів, концептуальна природа яких сприяє налагодженню діалогу між автором і читачем. ХТ властива когерентна структурно-семантична організація за ієрархічним принципом. Отже, у ході читацької рецепції семантико-структурна цілісність ХТ дещо послаблюється у зв'язку з її «штурмом» читацькою свідомістю. Завдяки існуванню міцних корелятивних зв'язків між його різними структурно-ієрархічними рівнями та чіткої орієнтації на атрактори, а саме змістовий і смисловий компоненти ХТ, що розпорошені у значеннях мовних одиниць і водночас поєднані континуальною сутністю, структурна ієрархія ХТ не порушує свою цілісність, а адаптує її до нового ментального середовища, яким виступає читацька свідомість.

Висновки. Таким чином, синергетичний підхід до тлумачення ХТ розкриває принцип динамічної рівноваги крізь інтерпретаційну складову частину. Комунікація смислів, які приховують концептуальну інформацію, сприяє відтворенню змістово-сислової системи ХТ після дестабілізаційних «втручань читача». Синергетичний потенціал ХТ втілюється на рівні динамічного обміну смислами концептуального порядку й розкривається в комунікативній спрямованості ХТ на читача. У перспективі плануємо провести дослідження механізмів синергетичної взаємодії автора й читача, а також самоорганізації ХТ в аспекті його семантичного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буданов В. В. Методология и принципы синергетики. *Філософія освіти*. 2006. № 1 (3). С. 143–172.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / отв. ред. Г. В. Степанов. 7-е изд. Москва : ЛИБРОКОМ, 2009. 144 с.
3. Герман И. А. Лингвосинергетика : монография. Барнаул : изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. 168 с.
4. Гураль С. К. Синергетика и лингвосинергетика. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. № 302. С. 7–9.
5. Домброван Т. И. Диахроническая лингвосинергетика – новое направление в изучении истории языка. *Записки з романо-германської філології*. 2014. Вип. 2 (33). С. 25–32.
6. Домброван Т. И. Изучение истории языка с позиций постнеклассической научной парадигмы. *Perspektywy rozwoju nauki* (Перспективы развития науки) : Zbiór raportów naukowych (Gdansk, 28.11.2012–30.11.2012). Gdansk, 2012. С. 48–52.
7. Домброван Т. И. Лингвосинергетика: перші результати міждисциплінарного симбіозу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. № 8. Т. 1. С. 85–88.
8. Єнікеева С. М. Лингвосинергетика як напрям сучасного мовознавства. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2010. Вип. 8. С. 217–225.
9. Піхтовнікова Л. С. Дискурс байки у синергетичному аспекті (на матеріалі української, російської та німецької байки). *Незасимий СЛОВОСВІТ* : збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. С. 519–527.
10. Піхтовнікова Л. С., Яремчук І. М. Дискурс притчі у синергетичному аспекті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог, 2012. С. 266–269.
11. Піхтовнікова Л. С. Синергетический метод исследования дискурса в прагматилистическом аспекте. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 848. С. 48–52.

12. Пищальникова В. А. Речевая деятельность как синергетическая система (к постановке проблемы). *Известия Алтайского государственного университета*. 1997. № 2. С. 47–56.
13. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
14. Сидоров Е. В. Онтология дискурса. 2-е. изд. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 232 с.
15. Фоменко Е. Г. Синергетика художественного дискурса. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. № 10. Т. 1. С. 190–193.
16. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / пер. с нем. А. Р. Логунова. Москва ; Ижевск : Институт компьютерных исследований, 2003. 320 с.
17. Thibault P. J. Re-reading Saussure: The Dynamics of Signs in Social Life. Routledge, 2013. 384 p.
18. Widdowson H. G. Text, Context, Pretext: Critical Issues in Discourse Analysis. Oxford : Blackwell Publishing, 2004. 185 p.

REFERENCES

1. Budanov V. V. (2006) Metodologia i printsypy sinergetiki [Methodology and principles of synergy]. *Philosophy of Education*. 2006. Nr (3). Pp. 143–172 [in Russian].
2. Galperin I. R. Tekst kak obyekt lingvisticheskogo issledovaniya [Text as an object of linguistic research]. Executive editor G. V. Stepanov. 7th edition. Moscow: “LIBROKOM”, 2009. 144 p. [in Russian].
3. German I. A. Lingvosinergetika [Linguosynergy]: monography. Barnaul: Altai Economy and Law Academy Publishing, 2000. 168 p [in Russian].
4. Gural' S. K. Sinergetika i lingvosinergetika [Synergy and linguosynergy]. *Tomsk State University Journal*. 2007. Nr 302. Pp. 7–9 [in Russian].
5. Dombrovan T. I. Diakhronicherskaia sinergetika – novoe napravlenie v izuchenii istorii iaiyka [Diachronic linguosynergy as a new direction of History of Language study]. *Writings in Romance-Germanic Philology*. Odesa, 2014. Nr 2 (33). Pp. 25–32 [in Russian].
6. Dombrovan T. I. Izuchenie istorii iaiyka s positsyi postneklassicheskoi nauchoi paradigmy [History of language study from the viewpoint of post-non-classic scientific paradigm]. *Perspectives of Development of Science: Collection of Scientific Papers*. Gdansk, 28.11.2012–30.11.2012. Gdansk, 2012. Pp. 48–52 [in Russian].
7. Dombrovan T. I. Lingvosynergetyka: pershi rezultaty mizhdystsyplinarnoho symbiozy [Linguosynergy: first results of multidisciplinary symbiosis]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. Series: Philology. Odesa, 2014. Nr 8. Vol. 1. Pp. 85–88 [in Ukrainian].
8. Ienikeeva S. M. Linhvosynehetyka iak napriamok suchasnoho movoznavstva [Linguosynergy as a direction of modern linguistics]. *Contemporary Studies in Modern Philology*. 2010. Nr 8. Pp. 217–225 [in Ukrainian].
9. Pikhtovnikova L. S. Dyskurs baiiky v synehetychnomu aspekti (na materialy ukrainskoi, rosiiskoi ta nimetskoi baiiky) [Discourse of fable from the synergetic standpoint (based on the material of Ukrainian, Russian and German fables)]. *Unextinguishable World of Word: Collection of Scientific Works to Honour Professor Volodymyr Semenovykh Kalashnyk*. Kharkiv National University, 2011. Pp. 519–527 [in Ukrainian].
10. Pikhtovnikova L. S., Iaremchuk I. M. Dyskurs prytychi v synehetychnomu aspekti [Discourse of parable from the synergetic standpoint]. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University*. Philology Series. 2012. Pp. 266–269 [in Ukrainian].
11. Pikhtovnikova L. S. Synergeticheskii metod issledovaniia diskursa v pragmastilisticheskome aspekti [Synergetic method of discourse research from the pragmastylistic standpoint]. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University*. Kharkiv, 2009. Nr 848. Pp. 48–52 [in Russian].
12. Pishchalnikova V. A. Rechevaia deiatelnost' kak sinergeticheskaiia sistema (k postanovke problem) [Speech as a synergetic system (outline of the problem)]. *Izvestiya of Altai State University*. Barnaul, 1997. Nr 2. Pp. 47–56 [in Russian].
13. Prykhodko A. M. Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvnyi paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptual systems in cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier, 2008. 332 p. [in Ukrainian].
14. Sidorov E. V. Ontologiya diskursa [Ontology of discourse]. 2nd edition. Moscow: “LIBROKOM” Publishing House, 2009. 232 p. [in Russian].
15. Fomenko E. G. Sinergetika khudozhestvennogo diskursa [Synergy of literary discourse]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. Series: Philology. Odesa, 2014. Nr 10. Vol. 1. Pp. 190–193 [in Russian].
16. Khaken G. Tainy prirody. Sinergetika: uchenie o vzaimodeistvii [perevod s nemetskogo A. R. Logunova]. [Mysteries of nature. Synergy: doctrine of interaction. (translated from German by A. R. Logunov)]. Moscow ; Izhevsk: Institute of Computer Research, 2003. 320 p [in Russian].
17. Thibault P. J. Re-reading Saussure: The Dynamics of Signs in Social Life. Routledge, 2013. 384 p.
18. Widdowson H. G. Text, Context, Pretext: Critical Issues in Discourse Analysis. Oxford : Blackwell Publishing, 2004. 185 p.